

Prawo karne

Studia Niestacjonarne Prawa (w)

rok akademicki 2019/2020

zajęcia I

mgr Paulina Jezierska

Pojęcie i funkcje prawa karnego

Prawo karne - pojęcie

- zespół norm służący do zwalczania czynów zwanych przestępstwami za pomocą kar, środków karnych oraz środków zabezpieczających;
- zespół norm określających, jakie czyny są przestępstwami oraz jakie za te czyny grożą kary, a także nakładających obowiązek ich wymierzenia, jeśli przestępstwo zostało już popełnione.

Prawo karne - pojęcie

Adresaci norm prawa karnego

- obywatele – prawo uświadamia im, jakie zachowania są zakazane lub nakazane, dokonując ich opisu i określając konsekwencje nieprzestrzegania tych zakazów/nakazów;
- władza państwowa – prawo nakazuje zastosowanie konsekwencji, w sytuacji złamania zakazu/nakazu przez obywatela.

Prawo karne - funkcje

- Ochronna
- Gwarancyjna
- Restytucyjna (kompensacyjna)

Funkcja ochronna prawa karnego

- **Najważniejsze zadanie prawa karnego** – ochrona dóbr przedstawiających wartość społeczną przed atakami prowadzącymi do ich naruszenia lub narażenia na niebezpieczeństwo.
- Jaki jest **cel** tworzenia typów czynów zabronionych przez ustawodawcę?

Funkcja ochronna prawa karnego

- Dobro prawne – często nazywane jest zamiennie przedmiotem ochrony lub przedmiotem zamachu.
- Dobro prawne stanowi istotną wartość społeczną, której ochrona jest zadaniem prawa karnego (M. Cieślak).
- Przedmiot ochrony:
  - ogólny – wspólny dla wszystkich wartości, które prawo ma za zadanie chronić;
  - rodzajowy – wspólny rodzajowy przedmiot ochrony, zazwyczaj w obrębie jednego rozdziału k.k.;
  - bezpośredni (indywidualny) – ujęty w jednym (czasem w grupie) przepisie;

Funkcja ochronna prawa karnego

Trzy płaszczyzny:

- represyjna (przeszłość) – odpowiedź na fakt popełnienia przestępstwa; odpłata za wyrządzoną nim szkodę;
- prewencyjna (przyszłość) – oddziaływanie na:
  - sprawcę przestępstwa (prewencja indywidualna)
    - cel: ukształtowanie odpowiedniej postawy wobec prawa i chronionych dóbr/wartości, powstrzymanie się sprawcy od popełnienia przestępstwa;
  - społeczeństwo (prewencja generalna)
    - cel: kształtowanie odpowiednich postaw społecznych powstrzymując przed popełnianiem przestępstw przez innych potencjalnych sprawców.
- zabezpieczająca – zabezpieczenie społeczeństwa przed działaniami przestępców, co do których prognoza jest negatywna
  - sposób realizacji: stosowanie odpowiednio surowych kar pozbawienia wolności mająca na celu eliminację niebezpiecznego sprawcy ze społeczeństwa w czasie trwania w/w kary

Funkcja gwarancyjna prawa karnego

- Wyraża się w wynikającej dla obywatela z norm prawa karnego pewności, że nie będzie on pociągnięty do odpowiedzialności karnej za zachowanie, które w czasie jego popełnienia nie było określone przez ustawodawcę jako zabronione pod groźbą kary.
- Cel: ochrona dóbr prawnych osób, którym przestępstwo miałyby być przypisane.
- **Przed kim funkcja gwarancyjna ma chronić?**
- Realizowana przez zasady, m.in.:
  - *nullum crimen sine lege*,
  - *nulla poena sine lege*,
  - *lex retro non agit*.

Funkcja restytucyjna prawa karnego

- Restytucja (kompensacja) – naprawienie lub wyrównanie szkody.
- Wzmocnienie pozycji pokrzywdzonego.
- Formy, m.in.:
  - obowiązek naprawienia szkody;
  - nawiązka orzekana na rzecz pokrzywdzonego.

Podstawowe zasady prawa karnego

Nullum crimen sine lege

- Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez **ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia**. Zasada ta nie stoi na przeszkodzie ukaraniu za czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego (art. 42 ust. 1 Konstytucji RP).
- Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez **ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia**. (art. 1 § 1 k.k.).

Nullum crimen sine lege

- Czyn jest zabroniony przez ustawę, jeśli dyspozycja normy prawnokarnej zawiera opis takiego czynu, za który grozi określona w sankcji kara (*P. Kozłowska-Kalisz*).
- Źródłem prawa karnego **nie mogą być**:
  - zwyczaj;
  - orzecznictwo sądowe;
  - poglądy doktryny.

Nullum crimen sine lege - postulaty

- wyłącznie ustawowej typizacji przestępstw – *nullum crimen sine lege scripta*;
- maksymalnej określoności tworzonych typów przestępstw – *nullum crimen sine lege certa*;
- wykluczający wsteczne działanie ustawy w sposób pogarszający sytuację sprawcy – *nullum crimen sine lege praevia*
- niestosowania niekorzystnej dla sprawcy analogii oraz wykładni rozszerzającej – *nullum crimen sine lege stricta*.

Nullum crimen sine periculo sociali

- Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma (art. 1 § 2 k.k.).
- Przestępstwem powinien być czyn społecznie szkodliwy. Społeczna szkodliwość to tzw. **materialna cecha przestępstwa**;- oznacza ona społeczną rację penalizacji określonych zachowań (karygodność).
- Podział czynów zabronionych na przestępstwa i wykroczenia:
  - wykroczenie może wykazywać znikomy stopień społecznej szkodliwości; przestępstwo – wyższy niż znikomy;
  - art. 1 § 1 k.w. „Odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany.”

Nullum crimen sine periculo sociali

- „Spółeczna szkodliwość czynu zabronionego jest właściwością stopniowalną, a wynika to wprost z treści art. 1 § 2 k.k. Należy jednak podkreślić, że ustawodawca nie pozostawił orzekania co do stopnia społecznej szkodliwości swobodnej ocenie sądu, skoro w art. 115 § 2 k.k. określił kwantyfikatory tej oceny. Sformułowanie «sąd bierze pod uwagę» zawarte w cytowanym przepisie oznacza, że sąd orzekający nie może pominąć żadnego z tych kryteriów oceny, chyba że któreś z nich nie odnosi się do znamion ustawowych konkretnego typu przestępstwa” (wyrok SN z 22 lutego 2018 r., II KK 349/17).
- **Dla oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu nie mają znaczenia takie okoliczności, jak np. dotychczasowa karalność, dobra opinia o sprawcy, tryb życia, płacenie alimentów** (wyrok SN z 11 kwietnia 2011 r., IV KK 382/11).
- Natomiast w literaturze wskazuje się znaczenie dla społecznie ujemnej oceny zachowania sprawcy takich czynników osobowych czy osobistych, które znajdują bezpośredni wyraz w popełnionym czynie (zob. szerzej T. Kaczmarek, w: Dębski (red.), System, t. 3, 2012, s. 240–304; także R. Zawłocki, Społeczna szkodliwość, s. 293–309) np. motywacja.

Nullum crimen sine periculo sociali

- Jeżeli stopień społecznej szkodliwości jest **znikomy**, a tym bardziej niższy od znikomego, czyn sprawcy nie może stanowić przestępstwa, nawet jeżeli mieści się w ramach ustawowych znamion czynu zabronionego. W takim przypadku nie wszczyna się postępowania karnego, a wszczęte należy umorzyć na zasadzie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.

Nullum crimen sine culpa

- Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu (art. 1 § 3 k.k.).
- **Odpowiedzialność wyłącznie za czyn zawiniony.**
- Podstawą zarzutu winy są następujące przesłanki:
  - zdatność sprawcy do przypisania winy, która jest warunkowana jego dojrzałością (art. 10 k.k.) i poczytalnością (art. 31 k.k.),
  - możliwość rozpoznania bezprawności czynu (art. 30 k.k.) i tego, że nie zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność lub winę (art. 29 k.k.),
  - wymagalność zgodnego z prawem zachowania się (art. 26 § 2 k.k.)
  - umyślność lub nieumyślność czynu sprawcy.
- **Winę wyłączają** (P. Kozłowska-Kalisz):
  - stan wyższej konieczności (art. 26 § 2 k.k.),
  - nieletniość (art. 10 k.k.),
  - niepoczytalność (art. 31 k.k.),
  - usprawiedliwiony błąd (art. 30, 29 k.k.),
  - rozkaz (art. 318 k.k.).

Nulla poena sine lege

- Zagrożenie karą musi być ustawowo określone.
- System sankcji względnie oznaczonych.
- Sąd stosując prawo może wymierzyć wyłącznie taką karą, jaka jest znana ustawie karnej oraz tylko w granicach ustawowo określonych.
- Zasada określoności ustawowej odnosi się także do środków karnych oraz innych prawnokarnych konsekwencji skazania.

Lex retro non agit

- Ustawowy zakaz, za którego naruszenie sprawca pociągany jest do odpowiedzialności karnej musi obowiązywać w czasie popełnienia czynu zabronionego tj. w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany.
- Objęcie penalizacją określonych zachowań nie może rozciągać się na czyny popełnione przed wejściem w życie ustawy penalizującej.
- Wyjątek stanowi czyn, który w czasie jego popełnienia stanowił przestępstwo w myśl prawa międzynarodowego (klauzula norymberska).
- **Dotyczy wyłącznie działania prawa wstecz, które pogarszałyby sytuację sprawcy.**

Zasada humanitaryzmu

- Podstawowa dyrektywa wymiaru kary i stosowania innych środków przewidzianych w prawie karnym.
- Kary oraz inne środki przewidziane w tym kodeksie stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka (art. 3 k.k.).
- Zasadę tę należy rozumieć jako dyrektywę **minimalizowania cierpień, dolegliwości i innych niedogodności, zadawanych człowiekowi przy stosowaniu kar kryminalnych oraz ich wymierzania tylko wtedy i w takich granicach, w jakich jest to konieczne dla realizacji normy prawa karnego.**

Zasada humanitaryzmu

- Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych (art. 40 Konstytucji RP)
- Każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny (art. 41 ust. 4 Konstytucji RP).

Zasada humanitaryzmu

- art. 3 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r., zgodnie z którym *„Nikt nie może być poddany torturom, ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”*
- art. 7 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r.: *„Nikt nie będzie poddany torturom lub okrutnemu, nieludzkiemu albo poniżającemu traktowaniu lub karaniu. W szczególności nikt nie będzie poddawany, bez swej zgody swobodnie wyrażonej, doświadczeniom lekarskim lub naukowym”*
- art. 10 ust. 1 MPPOiP – *„Każda osoba pozbawiona wolności będzie traktowana w sposób humanitarny i z poszanowaniem godności człowieka [...]”*

Zasada humanitaryzmu

- „Nadmierne odwlekanie wykonania kary, sprzeczne z powinnością niezwłocznego wykonywania kar (art. 9 § 1 k.k.w.), jest sprzeczne z powinnością postępowania humanitarnego (art. 3 k.k. i art. 4 § 1 k.k.w.), bo sprawia, że tak traktowany skazany długo nie może się pozbyć ciężaru dawnego przestępstwa, a kara staje się nie środkiem poprawienia go, lecz abstrakcyjną dolegliwością, oderwaną od jego dawnych czynów” (postanowienie SA w Krakowie z 27 czerwca 2000 r., II AKz 232/00).

Zasady obowiązywania ustawy karnej

Obowiązywanie ustawy karnej w czasie

- Art. 6 § 1 k.k.:

Czyn zabroniony uważa się za popełniony w czasie, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany.

- Czas popełnienia czynu zabronionego to zawsze i tylko **czas zachowania się** sprawcy, tzn. czas działania lub zaniechania; wynika z tego, że czas popełnienia czynu zabronionego może być tylko jeden.
- Przy przestępstwach z działania czynem jest chwila ostatniej dokonanej czynności, a przy przestępstwach z zaniechania – ostatnia chwila, w której nakazane działanie mogło być podjęte.
- **Nie jest czasem popełnienia czynu zabronionego moment wystąpienia skutku** w przypadku przestępstw materialnych (skutkowych).

Obowiązywanie ustawy karnej w czasie

- Określenie czasu popełnienia czynu zabronionego ma znaczenie m.in.:
  - przy ustalaniu czy czyn w ogóle był zagrożony karą przez obowiązującą wówczas ustawę (art. 1 § 1 k.k.),
  - przy określaniu ustawy, która ma być stosowana w przypadku kolizji ustaw w czasie (art. 4 k.k.),
  - przy ustalaniu wieku sprawcy (art. 10, 115 § 10, art. 54 § 2 k.k.),
  - w trakcie przypisywania winy sprawcy (art. 1 § 3 k.k., w tym przy rozstrzygnięciu jego poczytalności, art. 31 k.k.) i działania w błędzie (art. 28–30 k.k.),
  - przy rozważaniu kwestii wystąpienia kontratypu i ekscesu,
  - przy określeniu momentu, od którego rozpoczyna bieg przedawnienie,
  - przy ustalaniu recydywy (art. 64 k.k.),
  - przy ustaleniu, czy czyn zabroniony popełniony został w okresie próby (art. 68, 75 k.k.), czy sprawca działał w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw (art. 65 k.k.),
  - przy ustaleniu, czy zachodzą przesłanki do przyjęcia zbiegu przestępstw (art. 85),
  - przy stosowaniu amnestii i abolicji.
- czyn ciągły a czas popełnienia przestępstwa

Kolizja ustaw w czasie

- Zmiana ustawy karnej, która nastąpiła w okresie pomiędzy popełnieniem przestępstwa a momentem orzekania.
- **Moment początkowy:** czas, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany.
- **Moment końcowy:** moment orzekania we wszystkich stadiach (przygotowawczego, jurysdykcyjnego wykonawczego).
- Możliwe zmiany ustawy:
  - **penalizacja** – wprowadzenie karalności czynu dotąd niezabronionego pod groźbą kary,
  - **depenalizacja** – zniesienie karalności czynu,
    - depenalizacja częściowa (kontrawencjonalizacja) – przekształcenie przestępstwa w wykroczenie,
  - **modyfikacja penalizacji** – zmiana konsekwencji prawnokarnych czynu zabronionego.

Kolizja ustaw w czasie

- Ustawa względniejsza to taka, która stwarza możliwość osądu korzystniejszego dla interesów sprawcy, skutkując tym samym przyjęciem mniej surowych reguł odpowiedzialności lub zastosowaniem mniej dotkliwych sankcji.
- Przy ocenie „względności ustawy” należy brać pod uwagę wszystkie prawnokarne instytucje porównywanych ustaw, które mogłyby mieć zastosowanie do danego sprawcy, tj. nie tylko samo zagrożenie karą, lecz także np. przedawnienie, instytucje probacyjne, granice wieku odpowiedzialności karnej, dyrektywy wymiaru kary, powrotność do przestępstwa, zatarcie skazania, nadzwyczajne złagodzenie kary.
- Ocena ***in concreto***, a nie ***in abstracto***.
- Ustaw nie można łączyć.
- „W zakresie właściwego stosowania przepisu art. 4 § 1 k.k. sąd musi dokonać wyboru między konkurującymi ustawami i zastosować całościowo jedną z nich - tę która *in concreto* jest względniejsza dla sprawcy.” (wyrok SN z dn. 17 listopada 2016 r., II KK 351/16)

Kolizja ustaw w czasie

- Art. 4 k.k.

§ 1. Jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa, stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy.

§ 2. Jeżeli według nowej ustawy za czyn objęty wyrokiem nie można orzec kary w wysokości kary orzeczonej, wymierzoną karę obniża się do wysokości najsurowszej kary możliwej do orzeczenia na podstawie nowej ustawy.

§ 3. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zagrożony karą pozbawienia wolności, wymierzoną karę pozbawienia wolności podlegającą wykonaniu zamienia się na grzywnę albo karę ograniczenia wolności, przyjmując że jeden miesiąc pozbawienia wolności równa się 60 stawkom dziennym grzywny albo 2 miesiącom ograniczenia wolności.

§ 4. Jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa.

Obowiązywanie ustawy karnej w przestrzeni

- Miejsce popełnienia czynu zabronionego
- Art. 6 § 2 k.k.

Czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić.

Obowiązywanie ustawy karnej w przestrzeni

- **Koncepcja wielomiejscowości (wszędobylstwa)** – miejsc popełnienia czynu zabronionego może być kilka:
  - umyślne przestępstwo materialne dokonane (3 miejsca),
  - umyślne przestępstwo materialne w stadium przeddokonania (2 miejsca),
  - nieumyślne przestępstwo materialne (2 miejsca),
  - przestępstwa formalne umyślne i nieumyślne (1 miejsce).
- Znaczenie określenia miejsca popełnienia przestępstwa:
  - Zastosowanie polskiej ustawy karnej?
  - Właściwość miejscowa organów wymiaru sprawiedliwości?

Obowiązywanie ustawy karnej za przestępstwa popełnione na terytorium Polski

- Art. 5 k.k.

Ustawę karną polską stosuje się do sprawcy, który popełnił czyn zabroniony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jak również na polskim statku wodnym lub powietrznym, chyba że umowa międzynarodowa, której Rzeczpospolita Polska jest stroną, stanowi inaczej.

- Zasada terytorialności.
- Zasada bandery.

Obowiązywanie ustawy karnej za przestępstwa popełnione na terytorium Polski

- *Ustawa z 12.10.1990 r. o ochronie granicy państwowej*
- *Ustawa z 21.03.1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej*
- Terytorium RP to powierzchnia ziemi (obszar lądowy) oddzielona polskimi granicami państwowymi wraz z wodami wewnętrznymi i morskimi wodami przybrzeżnymi oraz powietrzem nad tym obszarem i wnętrzem ziemi.
- Morskie wody przybrzeżne obejmują morskie wody wewnętrzne (porty, zatoki) oraz morze terytorialne, które z kolei stanowi obszar wód morskich o szerokości 12 mil morskich liczonych od tzw. linii podstawowej.
- Przestrzeń powietrzna nad terytorium RP, gdzie obowiązuje ustawa karna polska, sięga do wysokości najniższych punktów sztucznych satelitów ziemi (około 90 km), natomiast granicą wnętrza ziemi jest szczyt stożka w środku ziemi.

Obowiązywanie ustawy karnej za przestępstwa popełnione na terytorium Polski

- Statki wodne i powietrzne nie stanowią terytorium RP, natomiast rozciąga się na nie stosowanie ustawy karnej polskiej.
- Zgodnie z art. 115 § 15 k.k. statkiem wodnym jest także platforma umieszczona na szelfie kontynentalnym.

Obowiązywanie polskiej ustawy karnej za przestępstwa popełnione za granicą

- zasada narodowości podmiotowej (art. 109 k.k.)
  - przewiduje stosowanie polskiej ustawy karnej do **obywatela polskiego**, który popełnił przestępstwo za granicą, **pod warunkiem uznania go za przestępstwo również przez ustawę obowiązującą w miejscu jego popełnienia**.
- zasada narodowości przedmiotowej ograniczona (art. 110 § 1 k.k.)
  - Przewiduje stosowanie polskiej ustawy karnej do **cudzoziemca**, który popełnił **określonego rodzaju przestępstwo** za granicą, pod warunkiem uznania go za przestępstwo **również przez ustawę obowiązującą** w miejscu jego popełnienia.
- zasada odpowiedzialności zastępczej (art. 110 § 2 k.k.)
  - Przewiduje stosowanie polskiej ustawy karnej do **cudzoziemca**, który popełnił za granicą przestępstwo będące **również w polskiej ustawie karnej** czynem zabronionym karą **przekraczającą dwa lata pozbawienia wolności**, o ile cudzoziemca **przebywającego na terenie Polski postanowiono nie wydawać**.
- zasada narodowości przedmiotowej nieograniczona (art. 112 k.k.)
  - Przewiduje stosowanie polskiej ustawy karnej do **obywatela polskiego oraz cudzoziemca** w przypadku popełnienia **określonego rodzaju przestępstwa** za granicą, **niezależnie od przepisów** obowiązujących w miejscu jego popełnienia.
- zasada represji wszechświatowej (art. 113 k.k.)
  - Przewiduje stosowanie polskiej ustawy karnej do **obywatela polskiego oraz cudzoziemca** w razie popełnienia przestępstwa, do którego ścigania **Polska zobowiązana jest na mocy umowy międzynarodowej**.

Literatura:

- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2017
- Dębski R. (red.), *System Prawa Karnego*, t. 3, 2017
- Mozgawa M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex/el. 2019